

9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Караванський С. Книга-журнал одного автора / Святослав Караванський. – Львів : БаК, 2010. – 240 с.

11. Шекспір В. Сонети. Переклад Г. Пилипенка. – Одеса : Сімекс-прінт, 2014. – 324 с.

УДК 811.111'367

Т. В. Крилова,

Навчально-науковий Гуманітарний інститут, м. Київ

УНІВЕРСАЛЬНЕ ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПЕРФЕКТНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті наводиться перекладацький аналіз що базується на зіставному вивченні формального вираження універсального категоріального значення перфектності в англійській та українській мовах, яке розглядається у тісному зв'язку із принципом загальної перекладності.

Ключові слова: мовні універсалії, граматичне універсальне категоріальне значення перфектності, граматико-контекстуальний комплекс, художній текст.

UNIVERSAL CATEGORIAL OF PERFECT MEANING BASED ON THE PRINCIPLE OF MUTUAL TRANSLATABILITY

The purpose of this study is to investigate the category of perfect basing on the theory of universal grammar, which may contribute to the translation practice. Re-coding the message in different languages does not change the underlying universal grammatical meaning. The minimal functions are redistributed within the contextual complex. In choosing this or that grammatical means in particular languages a language user evaluates their appropriateness following the same universal strategic guidelines, though final choices depend upon the functional potential of the grammatical means in question in a particular language. The translation analysis is being done on the ground of contrastive study of formal means expressing grammatical universal Perfect concept in English and Ukrainian. The research gives an account of types of Present perfect context complexes describing their pragmatic features basing on Ukrainian fiction texts and their English translations. This case study shows that the contextual complex seems to be a more appropriate unit to serve as a base for contrasting languages.

Keywords: language universals, grammatical universal categorial Perfect meaning, grammatical contextual complex, fiction text.

УНИВЕРСАЛЬНОЕ КАТЕГОРИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЯ ПЕРФЕКТНОСТИ КАК ОБЪЕКТ ПЕРЕВОДЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В данной статье представлен переводческий анализ, основанный на контрастивном изучении формального выражения универсального категориального значения перфектности в английском и украинском языках, которое рассматривается в тесной связи с принципом общей переводимости.

Ключевые слова: языковые универсалии, грамматическое универсальное категориальное значение перфектности, грамматико-контекстуальный комплекс, художественный текст.

У сучасній когнітивній лінгвістиці посилено увагу до проблем відображення знань у мові, зокрема представлення знань не тільки на лексичному, а й на рівні граматики за допомогою граматичних категорій і форм, що здобуло назву граматичної репрезентації. Звернення до граматики з таких позицій відповідає загальній логіці сучасних когнітивних досліджень у мовознавстві, орієнтованих на вивчення співвідношення мовних форм з їх когнітивними аналогами і з'ясування моделі організації та обробки концептуального змісту в мові. Виникає необхідність осмислення граматичних категорій і форм на концептуальному рівні, у контексті основних пізнавальних процесів, зокрема концептуалізації та категоризації. Важливим об'єктом досліджень постають універсальні концепти, які відображають в узагальненому вигляді мовні знання і набувають об'єктивності в мові за допомогою граматичних категорій і форм. Загальне, схоже, універсальне в граматичній семантиці мов пов'язано із закономірностями заломлення в мові узагальненого людського досвіду. Саме тому у порівняльній функціональній граматиці і функціональній типології зіставляються функції і засоби їх вираження, а не тільки і не стільки форми. Функції, а точніше, функціональні типи, більше універсальні, ніж форми [3]. Універсальність функціональних типів пов'язана з тим, що вони співвідносяться з ситуативними типами, типами категоріальних ситуацій універсальної граматики, загальними для усіх мов. Граматико-контекстуальні комплекси, що виражають відповідні сенси є реакціями носіїв різних мов на однакові ситуативні стимули. Ці реакції, якщо абстрагуватися від дрібних відмінностей, принципово еквівалентні один одному. Мається на увазі, сумарна дія компонентів комплексу, а розподіл значень між компонентами комплексу, що інтерпретують цю ситуацію, може бути різне в різних мовах, може проявлятися явним або прихованим чином. Ідея прихованих категорій в граматиці, що висловлювалася ще В.Гумбольдтом, в сучасній лінгвістиці з'явилася після робіт Б. Уорфа. Введення Б.Уорфом поняття прихованих граматичних категорій було пов'язано, зокрема, з відмовою від вивчення одних тільки морфем.

Смисловий зміст мови складається, таким чином, не лише з явних, відкритих але і з неявних, прихованих категорій, з їх взаємодії. Контекстуальний комплекс і в цьому випадку видається зручною рамкою розгляду такої взаємодії. Отже, факторна модель граматичної дії вимагає постулювання трьох видів граматики: граматики повної (загальної, універсальної), граматики явної (що виражається в граматикалізованих формальних парадигмах) і граматики прихованої (що знаходить своє вираження через неграматикалізовані засоби, або латентною, такою, що може стати явною граматиною в ході мовної еволюції). Повна граMATика, пов'язана з принципом загальної перекладності, спирається на антиномію універсального граматичного поняття або концепту і граматико-контекстуального комплексу (конкретно-мовного втілення граматичних сенсів у формалізованих і контекстуальних засобах) [3]. Подібна модель дозволяє зіставляти мови і говорити про можливість взаємної граматичної перекладності навіть у разі нульової представленості формальних засобів, у разі перерозподілу універсальних граматичних сенсів того або іншого універсального граматичного інтегралу між контекстуальними засобами.

Загальне, схоже, універсальне в семантиці мов пов'язано із заломленням в них понятійних категорій, граMATика ж мотивована прагматикою. Універсальне граматичне значення (якість/кількість, визначеність /невизначеність, передування/одночасність і т.д.) є мотивованим прагматично, його можна виявити у будь-якій мові, незалежно від конкретно-мовної

реалізації в наявних одиницях цієї мови. Взаємний розгляд перекладів мовами з наявністю відповідної форми і за її відсутністю в явній граматиці показує, що в останньому випадку сенси універсального граматичного інтеграла не зникають, а перерозподіляються між елементами контексту. Фактично, як вже говорилося, перекладається не окрема форма, а відтворюється цілий комплекс – за допомогою наявних в цій мовній системі атракторів: формальних засобів, контекстуальних засобів, лексичного наповнення форми. Ідея про те, що граматичні категорії, в своїй основі, мотивовані прагматикою мовної взаємодії, комунікативною (дискурсивною) ситуацією, не нова, її висловлювали Е. Курілович, М. А. Шелякин та ін. [4]. Дійсно, комунікант, що позиціонує себе в дискурсі через координати я-тут-зараз, має протиставляти себе іншому учасникові дискурсивної взаємодії. Позиціонування комунікантів спричиняє появу категорій множинності, положення в просторі, тимчасової співвіднесеної, інформативної новизни, направленості розгляду дії з точки зору виробника або об'єкту і т.п. Універсальність цих понятійних категорій витікає із структури і логіки комунікації [3].

Так, прототипова ситуація перфектності може бути описана, як такий презентний стан комуніканта (тут-зараз), якого їм було досягнуто в результаті змін попереднього плану (там-тоді). Комплексна форма, або конструкція, що спостерігається в явній, або в периферійній граматиці конкретної мови сполучає саме два цих плани: англ. *have* (тут – зараз) + *Xed* (там – тоді), укр. *у мене* (тут – зараз) + *Хний* (*о/а/і*) (там – тоді). Два ці плани з'єднуються і у рамках контекстуального комплексу, що інтерпретує дану ситуацію. Прототипова ситуація перфектності займає проміжне положення між презентністю і претеритальністю, тому в окремих мовах і окремих фрагментах дискурсу можливий вибір форми претериту або презенсу для інтерпретації цієї ситуації, з контекстуальним заповненням сенсу або без нього. Подвійний характер презентного перфекту, його зв'язок як з минулим, так і з сьогоденням також є з'ясовним з прагматичної точки зору. І. Бехерт, що ділить граматичні категорії на три ряди, в залежності від тих якостей мовної ситуації, які ці категорії передають, відносить перфект до категорій третього ряду, що означають якості взаємодії між учасниками мовної ситуації, центральне місце серед яких займає «афективна участь мовця», а також «залучення слухача до сфери мовця» [1].

Аналіз українських текстів та їх англійських перекладів дав змогу виділити в українському тексті і проаналізувати прагматичні типи контекстуальних комплексів універсального значення перфекту. В даному випадку метою аналізу було проаналізувати ситуативно-прагматичне мотивування перфекту. Були встановлені наступні основні типи мотивування використання перфектної форми мовцем в тій або іншій ситуації.

1. Афективна участь мовця пов'язана зі зміною його стану, виникненням певного відношення до того, що повідомляється і т. п. Мається на увазі не лише стан, як безпосередній результат або навіть продовження дії, що була у минулому, подібно до значення перфекту стану в древніх мовах, тобто, чисто аспектуальное значення, – а як би вторинний, залишковий результат перфектної дії. При цьому мотивування наводиться в українському оригіналі врозбивку, в перекладах дається тільки фраза з перфектом:

1) – *Вона померла! Вуїна померла!* – кричать вони. – «*She's died!*» they yelled. «*Grandaunt's died!*»

2) *А Левко не знає, як сказати татові, що на цвинтарі відмовилися надати два місця разом – міський некрополь стрімко розростається, і всю землю там вже розхпнали, а батько ж так хоче бути похованим поруч із мамою, коли настане і його час...* – *And Levko doesn't know how to tell dad that cemetery administration have refused to allocate two plots of land together; the city necropolis is expanding, most land has already been seized, and father is eager to be lying next to mother when his time comes.*

3) *Ой, чому ви це досі не переклали її в домовину, тищить огрядна кобіта із сусіднього під'їзду, з осудом дивлячись на трьох розчервонілих чоловіків, що важко сопуть. Ой, а ви запросили священика на похорон, ой, а ви...* – «*But why haven't you put her into the coffin yet?*» squeals one of the neighbors, a plump lady, looking at the three red-faced men who wheeze heavily. «*And have you invited the priest to the funeral? And have you—*».

Мотивування даного прагматичного значення в першому прикладі знаходимо в повторі *Вона померла! Вуїна померла!* В другому – в емфатичному реченні, *а батько ж так хоче бути похованим поруч із мамою.* В третьому прикладі спостерігаємо емоційне мовлення, що моркується за допомогою вигука *ой* і паралельної конструкції.

2. Зацікавленість мовця залежить від зміни стану світу, що оточує його, предметів і людей, включених в межі його сфер і інтересів:

1) *Я тільки що підписала муцині вінок «від улюбленого синочка», да, і нічо, і не скандалив, як ото ви!* . – *I've just made a 'From Beloved Sonny' for that man over there, and he's happy, alright.*

2) *Головний робить крок уперед, раптом розпливається в широчезній голівудській усмішці і каже: Добрий день! Славко витріщається на нього, мовчки кліпаючи, і кліпає так голосно, що гість нарешиє розуміє: демон, відповідальний за нав'язливий менеджмент, цього разу нашеннав йому щось геть недоладне.* . – *Their chief steps forward, breaks into a huge Hollywood smile and says: «Good afternoon!» Slavko stares at him blinking silently. He blinks so vigorously that the visitor finally realizes that the demon of aggressive marketing has prompted him something way too wrong this time.*

3) *В нашому місті віродили нарешиє стару добру «Ниву», і сьогодні вона грає свій перший матч після відродження!* . – *The good old Nyva of our town has been revived and it's playing its first post-revival game today!*

4) – *Що трапилось?* – здивувався я. – *Ти порушив закон і мусиш стати перед судом нашого володаря, – відповів один з них.* – «*What's going on?*» I asked in surprise. «*You have broken the law and must appear before our Ruler's court for judgment,*» replied one of them.

В кожному з наведених вище прикладів знаходимо опис зміну стану теперішнього світу в тому ж реченні або в найближчому контексті.

3. Перфект мотивується підведенням підсумків за якийсь період часу до моменту висловлювання

– *За цей день, ти тричі порушив наш закон.* . – «*In the course of this day you have thrice broken our laws.*».

Грамаатико-контекстуальний комплекс в даному випадку дуже часто включає вираз кількісної оцінки.

4. Речовий, наочний результат – мовець привертає увагу адресата вказівними словами або спонуванням:

Я звично кажу «ми», бо так нікуди і не пішла від Славка з Левком. – *I say 'we', because I haven't got away from Slavko and Levko.*

5. Минула дія і момент мови пов'язані відношенням мети, вираженої в підрядному реченні, або в інфінітивному звороті:

Побачитись приїхали. Come (= *has he come*) to stay?

Як бачимо, межі типів мотивування вживання перфектної форми не є жорсткими. Усі вищеперелічені типи підпадають під загальне визначення перфектної ситуації як дії у минулому, що має актуальні наслідки в теперішньому часі. Вживання перфектної форми для позначення цієї дії мотивується саме афективною участю того, хто говорить, значимою для нього зміною стану речей. Перфект є суб'єктивним дієслівним часом. Як вже говорилося, недооцінка суб'єктивного мотивування вживання перфекту є однією з причин зайвої перфектизації тексту перекладу.

Таким чином, дослідження доводить, що граматико-контекстуальні комплекси, що виражають відповідні універсальні сенси є реакціями носіїв різних мов на однакові ситуативні стимули. Ці реакції принципово еквівалентні один одному. Універсальне граматичне значення перфектності є мотивованим прагматично, його можна виявити у будь-якій мові, незалежно від конкретно-мовної реалізації в наявних одиницях цієї мови. Це значення може бути виражене в граматиці, якщо є відповідна форма (як у випадку англійської мови). Якщо ж форми немає (як у випадку української мови), то воно передається через близькі за змістом лексичні засоби, через контекст. Порівняльне дослідження підтвердило не лише кореляції, але і внутрішню асиметричність засобів вираження значення перфектності в двох порівнюваних мовах, що яскраво проявляється в процесі перекладу художнього тексту. Тому можна стверджувати, що граматико-контекстуальний комплекс є найбільш адекватною одиницею для контрастивного граматичного аналізу.

Література:

1. Бехерт И. Эргативность как исходный пункт изучения прагматической основы грамматических категорий / И. Бехерт // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XI. – М.: Прогресс, 1982. – С. 411–431.
2. Бондарко, А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1971. – 116 с.
3. Кашкин В. Б. Подходы к сходствам и различиям языков в истории языкознания. Часть 1 / В. Б. Кашкин // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Вып. 1. – Проблемы философии языка и сопоставительной лингвистики. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 1999. – С. 4–31.
4. Шелякин, М. А. Функциональная грамматика русского языка / М. А. Шелякин. – М.: Русский язык, 2001. – 288 с.

УДК 81'42 + 821.111 (73)

Л. Б. Кротенко,

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті наведено загальний огляд можливих стилістичних прийомів перекладу художньої літератури та перекладацьких трансформацій. Пропонується на розгляд новий термін «трансфема», який покликаний поєднати ці два аспекти і синтезувати нове поняття. Поняття трансфема в свою чергу дозволить позначити комплексний мовно-стилістичний прийом, який можна використовувати в перекладознавстві.

Ключові слова: переклад; трансформація; трансфема.

THE USE OF TRANSFORMATIONS FOR THE FICTION LITERATURE TRANSLATION

The article gives an overview of the possible stylistic techniques and linguistic transformations for translation of the fiction. The new term transfema is proposed, which aims to combine these two aspects and synthesize a new concept. The concept transfema in its own turn will designate new complex linguistic and stylistic device, which can be used in translation studies. The article presents a common set of transfemes offered for consideration, based on the synthesis and systematization of such concepts as «translation transformation» and «lexeme». There are following transfemes: stylistic differentiation, full stylistic equivalent, reorganizational updated substitution, transpositional inversion, stylistic addition, stylistic omission, stylistic logical development. Theoretical material is illustrated with practical examples from the literature. In this case, it's poetic works of Ukrainian authors in the original and translation into English.

Keywords: translation; transformation; transfema.

ПРИМЕНЕНИЕ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В данной статье приведён обобщённый обзор возможных стилистических приёмов перевода художественной литературы и переводческих трансформаций. Предлагается на рассмотрение новый термин «трансфема», который призван совместить эти два аспекта и синтезировать новое понятие. Понятие трансфемы в свою очередь позволит обозначить комплексный лингвостилистический приём, который можно использовать в переводоведении.

Ключевые слова: перевод; трансформация; трансфема.

Художній переклад (прози, поезії) – особливий вид перекладу. Велика кількість думок існує з приводу того, як потрібно перекладати твори художньої літератури. Неможливо уникнути втрат у процесі створення перекладу з високим ступенем еквівалентності. Але, безумовно, як вихід із ситуації, існує ряд перекладацьких прийомів, які спрямовані на те, щоб досягти адекватності перекладу на рівні цілого тексту. Подібні перекладацькі перетворення називають *трансформаціями* – лексичні, граматичні, лексико-граматичні (Л. С. Бархударов [1]; А. Д. Швейцер [9]; В. Н. Комісаров [4]; С. Є. Максимов [7]).

Вчені виділяють також окремо стилістичні прийоми у створенні образності поетичного тексту, які застосовуються під час перекладу для доцільної побудови перекладацького поетичного твору (прийом інтердепенденції, прийом детермінації, прийом актуалізації, прийом стилізації, прийом комутації [3]; стилістичний відповідник, стилістична субституція, стилістична заміна, стилістичне підсилення, стилістична індивідуалізація, стилістичне послаблення, стилістичне нівелювання [8]).

Проаналізувавши запропоновані вченими-лінгвістами класифікації трансформацій та стилістичних прийомів і змін, які у комплексі можна вважати способами вдалого поетичного перекладу, робимо спробу запропонувати свої варіанти, типи таких способів на основі поєднання вищезазначених лінгвістичних формацій та засобів.

Беремо на себе сміливість запропонувати свій термін – *трансфема*. Від слів transformation – перетворення, та lexeme – лексема, слово. Вибір останнього терміну для формування, поняття трансфема обумовлено наступними чинниками. Без слова неможлива комунікаційна діяльність [2]. Саме на лексичному рівні розташовуються основні можливості автора наповнити текст мовним матеріалом, що одночасно поєднує в собі функції передачі різноаспектної та різносторонньої основної та додаткової інформації та авторської суб'єктивної модальності. Зберігаючи свої загальномовні властивості у межах конкретного вислову (тексту), слово збільшує склад своїх значень (смислів) та своїх функцій. Завдяки такому аспекту створюється одна із виключних особливостей, притаманних кожному дійсно художньому тексту: здатність нести додаткову інформацію без збільшення повідомлення, тільки за рахунок смислового та емоційного навантаження одиниць, що його складають. Усе це має місце за рахунок семантичних відносин із дистантно розташованими одиницями [6], [5].

Отже, у нашому дослідженні *трансфема* означатиме комплексний лінгво-стилістичний прийом на основі перекладацької трансформації, що залучає в себе кількісно-якісне мовне перетворення (зміну) з метою досягнення перекладацької екви-